

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑ·Ι·ΔΗ

Ε Π Ι Τ Ο Μ Η
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΑΘΗΝΑ 1980

ΙΣΤ
ΝΕΑ
1980

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑΪΔΗ

Ε Π Ι Τ Ο Μ Η
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΑΘΗΝΑ 1980

18080

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΚΑΙ ΤΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΛΟΓΙΑ

ΚΕΜΕ

‘Οδηγίες διδασκαλίας τοῦ μαθήματος «Ἐπιτομή τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας» Γ΄ Γυμνασίου

1. Κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος (καὶ τοῦ βιβλίου) εἶναι ἡ παρουσίαση, κατὰ τρόπον ἄδρό, τῶν χαρακτηριστικῶν φάσεων στὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας μας, ἔτσι πού νὰ φανεῖ μὲ τὴν ἱστορικήν ἢ ἀδιάσπαστη ἐνότητά της. Γι’ αὐτὸ κατὰ τὴ διδασκαλία δὲ θὰ ἦταν σκόπιμη ἡ παρουσίαση καὶ ἐπεξεργασία στὴν τάξη πολλῶν δειγμάτων ἀπὸ εἰκονογραφικὸ ἢ ἐποπτικὸ ὑλικό, ὅπως εἶναι οἱ εἰκόνες ἐπιγραφῶν, χειρογράφων, ἀλφαβήτων κ.τ.τ. Γιατὶ αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐλκυστικὰ καὶ νὰ ἐντυπωσιάζουν τοὺς μαθητές, διασποῦν ὅμως τὸν πυρήνα τοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ διδαχτεῖ σὲ αὐστηρὰ καθορισμένο χρόνο. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο ὁ καθηγητὴς ἄς ἔχει διαρκῶς τὴ μέριμνα νὰ κρατᾷ τὴ διδασκαλία στὸ «κέντρο» τοῦ μαθήματος καὶ νὰ μὴν παρασύρεται σὲ σχόλια, λεπτομέρειες κτλ. ὄχι ἄμεσης προτεραιότητας.

2. Στὴ διδασκαλία τοῦ κεφαλαίου γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διαλέκτους ὁ καθηγητὴς μπορεῖ νὰ παραλείψει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τους, ἐφόσον ἔχει τὴ γνώμη ὅτι θὰ δυσκολέψουν τοὺς μαθητές του. Γιὰ τὶς μεταγενέστερες περιόδους (ἑλληνιστικὴ, βυζαντινὴ) δὲν ὑπάρχει ἡ δυσκολία τῆς προσπέλασης, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ παρελθόντος δὲ θὰ ἀπαιτεῖται ἀπομνημόνευση ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιατί ἀποτελοῦν ἀπλῶς παραδείγματα.

3. Τὰ κείμενα πλαισιώνουν τὴν ἱστορικὴ ἔκθεση καὶ ἀποτελοῦν σημεῖα ἀναφορᾶς καθηγητῆ καὶ μαθητῶν καὶ ὄχι ὕλη πού θὰ διδάσκεται συστηματικὰ. Στὰ κείμενα αὐτά, πού συνοδεύονται εἴτε ἀπὸ νεοελληνικὴ μετάφραση (τὰ ἀρχαιότερα) εἴτε ἀπὸ σχόλια (τὰ νεότερα), οἱ μαθητές εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἐπισημαίνουν τὶς ὁμοιότητες

(φωνητικές, λεξιλογικές, συντακτικές) τῶν δύο μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς ποὺ ἀντιπαραθέτονται (στὶς μεταφράσεις καταβάλλεται προσπάθεια νὰ διατηρηθοῦν οἱ ὁμοιότητες αὐτές). Εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνεται μέσα στὴν τάξη ἢ νὰ ἀνατίθεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ γιὰ τὸ σπίτι.

4. Ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου μπορεῖ νὰ κατανεμηθεῖ σὲ ὥρες διδασκαλίας ὡς ἑξῆς :

- 1ο μάθημα : Εἰσαγωγή.
- 2ο » : Ἀρχές τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας.
- 3ο » : Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διάλεκτοι. Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος.
- 4ο - 5ο » : Ἡ ἑλληνιστικὴ κοινὴ.
- 6ο - 7ο - 8ο » : Ἡ δημώδης βυζαντινὴ γλῶσσα. Νεοελληνικὲς διάλεκτοι. Νεοελληνικὴ κοινὴ.
- 9ο » : Ἡ καθαρεύουσα.
- 10ο » : Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.
- 11ο - 12ο » : Ἡ ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας. Ἡ σημασία τῆς ἐπικράτησης τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς σήμερα.

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τὸ ὕλικὸ πὺν προσφέρεται βοηθητικὰ στὸν καθηγητὴ μὲ τὸ βιβλιάρáκι αὐτὸ δὲν εἶναι γιὰ νὰ διδραχτεῖ ὅπωςδὴποτε· γι' αὐτὸ ἄλλωστε δὲ συμπεριλαμβάνεται στὸ βιβλίο τοῦ μαθητῆ. Εἶναι σχολιασμὸς ὀρισμένων σημεῖων καὶ παροχὴ περισσότερων λεπτομερειῶν στὸν καθηγητὴ γιὰ θέματα στὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ ζητήσουν οἱ ἀπαιτητικοὶ μαθητὲς πρόσθετες πληροφορίες. Μόνον στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἐφόσον δηλαδὴ προκληθεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς, ὁ καθηγητὴς θὰ παράσχει πρόσθετα στοιχεῖα. Ἀλλιώτικα, θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ περιοριστεῖ στὴν ὕλη τοῦ ἐγχειριδίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Λειτουργίες τῆς γλώσσας

● Γιὰ τὶς λειτουργίες τῆς γλώσσας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μνημονευόμενον μοντέλο τοῦ Bühler, ὑπάρχει καὶ ἓνα πληρέστερο μοντέλο τοῦ R. Jakobson, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ γλώσσα ἐπιτελεῖ ἐπιπλέον καὶ τὶς ἀκόλουθες λειτουργίες :

- τὴ *φατικὴ* ἢ *ἐπαφικὴ* λειτουργία (phatic), πὺν χρησιμεύει στὴ διεκπεραίωση μιᾶς ἐπικοινωνίας (ἐναρξη, συνέχιση ἢ διακοπὴ τῆς), π.χ. τὰ «ἐμπρός... ἐμπρός...» ὅταν μιλοῦμε στὸ τηλέφωνο, τὰ «χμ... χμ...» ὅταν ἀκοῦμε κάποιον κ.ἄ.
- τὴ *μεταγλωσσικὴ* ἢ *διαγλωσσικὴ* (metalingual), μὲ τὴν ὁποῖα ἐλέγχεται τὸ ἄν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ ὅλους ὁ ἴδιος κώδικας (ἄν μὲ μιὰ λέξη ἐννοοῦμε τὸ ἴδιο πράγμα) καὶ οἱ λέξεις ἐξηγοῦνται μὲ ἄλλες λέξεις γνωστὲς, ὅπως γίνεται στὰ λεξικά.
- τὴν *ποιητικὴ* (poetic), πὺν ἐκφράζεται στὰ ὑφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς τοῦ μηνύματος, π.χ. ὁμοιοκαταληξία κ.ἄ.

2. Ἐξέλιξη τῶν γλωσσικῶν στοιχείων

● ἡ γλώσσα [...] πρέπει νὰ ἀποκτήσει νέα ἐκφραστικὰ μέσα.

Μπορεῖ νὰ μνημονευτεῖ ἐπιπλέον τὸ παράδειγμα ἀπὸ τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ, πὺν δὲν εἶχε προθέσεις (οἱ προθέσεις εἶχαν ἐπιρρηματικὴ σημασία), καὶ ὅταν χρειάστηκε νὰ δηλωθοῦν οἱ ποικίλες σχέσεις, τότε ἐμφανίζεται ἡ προθετικὴ λειτουργία.

● Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, ὁ ἄνθρωπος καταβάλλει μονάχα τόσες προσπάθειες ὅσες ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς γλωσσικὲς λειτουργίες. Ἡ γλωσσικὴ οἰκονομία βασίζεται στὴ διπλὴ ἄρθρωση τοῦ λόγου (τοῦ Α. Martinet). Ἡ πρώτη ἄρθρωση εἶναι ἡ ἀνάλυση αὐτῶν ποὺ ἔχουμε νὰ ἀνακοινώσουμε —ἐμπειρίες, ἀνάγκες κτλ.— σὲ μιὰ ἀκολουθία μονάδων, ποὺ κάθε μιὰ ἔχει φωνητικὴ μορφή καὶ ἔννοια (τὶς μονάδες αὐτὲς τὶς λέμε κοινὰ *λέξεις* καὶ οἱ γλωσσολόγοι τὶς λένε *μορφήματα*). Ἡ δευτέρη ἄρθρωση εἶναι ἡ ἀνάλυση μιᾶς φωνητικῆς μορφῆς σὲ μιὰ ἀκολουθία μονάδων, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες συμβάλλει στὴ διάκριση τῆς μιᾶς φωνητικῆς μονάδας ἀπὸ τὶς ἄλλες, π.χ. τὸ /α/ καὶ τὸ /ι/ στὶς λέξεις *καλό* : *κιλό*. Αὐτὴ ἡ ἐλάχιστη φωνητικὴ μονάδα ὀνομάζεται *φώνημα*.

Καταλαβαίνει κανεὶς τί οἰκονομία ἀντιπροσωπεύει γιὰ τὴ γλώσσα ἢ δευτέρη αὐτὴ ἄρθρωση. Γιατὶ χάρις σ' αὐτὴν οἱ διάφορες γλώσσες ἀρκοῦνται σὲ μερικὰ μόνο φωνήματα, ποὺ συνδυαζόμενα κατὰ ποικίλους τρόπους μᾶς δίνουν τὴ φωνητικὴ μορφή τῶν μονάδων τῆς πρώτης ἄρθρωσης. Γιὰ τὴ διπλὴ ἄρθρωση τοῦ λόγου βλ. Α. Martinet, Στοιχεῖα γενικῆς γλωσσολογίας, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 9 - 12 καὶ 201 - 204.

3. Γραφὴ καὶ ἀλφάβητο

● [οἱ Ἕλληνες] *χρησιμοποίησαν γράμματα ἄχρηστα στὴν ἐλληνικὴ γιὰ νὰ παραστήσουν τὰ φωνήεντα.*

Π.χ. τὸ κ γιὰ τὸ Α, τὸ Ε γιὰ τὸ Ξ, τὸ Ο γιὰ τὸ Ο, τὸ ζ γιὰ τὸ Ι.

◆ Τρόποι γραφῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων :

(α) ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ («ἐπὶ τὰ λαιὰ»)

(β) βουστροφηδὸν

(γ) ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ (ἀπὸ τὸ 550 π.Χ. στὴν Ἀθήνα)

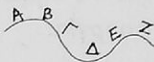
(δ) «στοιχηδόν», δηλαδὴ

A	B	Γ	Δ	E
Z	H	Θ	I	K

(ε) «κιονηδόν», δηλαδὴ

A
B
Γ

στ) «σπειρηδόν», δηλαδὴ

- Δείγματα φοινικικοῦ καὶ ἀρχαίων ἀλφαβήτων :

φοινικικό	Έ λ λ η ν ι κ α		
	ἀρχαϊκό	Βοιωτίας (Χαλκιδ.)	Μιλήτου (Ίων.)
Α	Α	Α	Α
Β	Β	Β	Β
Γ	Γ	Γ	Γ
Δ	Δ	Δ	Δ
Ε	Ε	Ε	Ε
Υ	Υ	Υ	
Ι	Ι	Ι	Η
Θ	Θ	Θ	Θ
Ζ	Ζ	Ζ	Ι
Κ	Κ	Κ	Κ
Λ	Λ	Λ	Λ
Μ	Μ	Μ	Μ
Ν	Ν	Ν	Ν
Ξ	Ξ	Ξ	Ξ
Ο	Ο	Ο	Ο
Ζ	Ζ	Ζ	Π
Φ	Φ	Φ	Ρ
Ψ	Ψ	Ψ	Σ
Ω	Ω	Ω	Τ
+	Υ	+	Υ
		+	Χ
		+	Ψ
		+	Ω

- *Οἱ διάφοροι φθόγγοι ἄλλαξαν προφορά* (βλ. καὶ σελ. 28 τῆς «Ἐπιτομῆς»).

᾽Απὸ τὰ ἀρχαῖα φωνήεντα καὶ σύμφωνα

- ◆ διατήρησαν τὴν προφορά τους : α, ε, ο, ι - κ, λ, μ, ν, ξ (κσ), π, ρ, σ (ς), τ, ψ (πσ)
- ◆ ἄλλαξαν προφορά : η, υ, αι, οι, ει, ου, υι, αυ, ευ - β, γ, δ, ζ (σδ), θ, φ, χ.
- *᾽Αττικὴ ἐπιγραφὴ (μέσα τοῦ 6. αἰ. π.Χ.).*

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς δίνεται μεταγραμμένο πρῶτα μὲ τὰ γνώριμά μας κεφαλαῖα γράμματα καὶ μὲ τὶς λέξεις χωρισμένες (ΣΕΜΑ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑΣ κτλ.) καὶ ὕστερα μὲ μικρὰ στοιχεῖα, ἔτσι ποὺ συνηθίσαμε νὰ γράφουμε τοὺς ἀρχαίους στὰ σχολεῖα (*Σῆμα Φρασικλείας* κτλ.).

1. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ἡ ἑλληνικὴ, γλῶσσα ἰνδοευρωπαϊκὴ

- *ἀπουσιάζουν ἀρχαιολογικὰ ἢ ἀνθρωπολογικὰ τεκμήρια.*

Αὐτὰ δὲ συμπίπτουν βέβαια πάντοτε μὲ τὰ γλωσσικά, ἢ ὑπαρξὴ τοὺς ὅμως θὰ ἔλυνε πολλὲς ἀπορίες μας.

3. Μυκηναϊκὴ γλῶσσα

- *Διδακτικὴ ὁδηγία*

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσουμε περισσότερες λεπτομέρειες, γιατί τὸ μάθημα θὰ ἐπεκτεινόταν ἀδικαιολόγητα. Γιὰ περισσότερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση πάντως βλ. (α) J. Chadwick, Γραμμικὴ Β, ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφὴ (μετάφρ. Δ. Τζωρτζίδη), ᾽Αθῆναι, ἐκδ. Κακουλίδη (β) J. Chadwick - M. Ventris, Documents in Mycenaean Greek, Cambridge 21973, The University Press. Γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ προσφέρει ἡ μελέτη τῆς μυκηναϊκῆς γλῶσσας στὴν ἐρμηνεία ὁμηρικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων βλ. τώρα I. Κ. Προμπονά, Ἡ μυκηναϊκὴ ἐπικὴ ποίηση μὲ βάση τὰ μυκηναϊκὰ κείμενα καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ᾽Αθήνα 1980.

4. Ἡ γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν

- ἔρευνες πάνω στὴν προφορικὴ καὶ αὐτοσχέδια ἐπικὴ ποίηση σὲ ἄλλους λαούς.

Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Ἀμερικανοῦ Milman Parry καὶ τῶν ὁπαδῶν του γιὰ τὴν αὐτοσχέδια ἐπικὴ ποίηση στὴ Γιουγκοσλαβία τὸ 1933 - 1935 (βλ. πρόχειρα Ο. Κομνηνοῦ - Κακριδῆ, Ὁμιλίες καὶ ἄρθρα, Ἀθήνα 1976, σελ. 153 - 157 καὶ 188 - 193).

- ἡ γλῶσσα τους [τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν] ἔχει ἀρκετὴ συγγένεια μὲ τὴ [. . .] μυκηναϊκὴ.

Π.χ. μυκην. do-ke : δῶκε - ὁμηρ. δῶκε,
» te-ke : θῆκε - » θῆκε,
» di-we : Διφεῖ - » Δί κ.ἄ.

(Ι. Προμπονά, ὄπ. παρ., σελ. 21).

II. ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ. Η ΑΤΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

2. Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διαλέκτοι

- Ταξινομήσεις τῶν ἀρχαίων διαλέκτων ὑπάρχουν διάφορες : τοῦ P. Kretschmer (ἰωνικὴ - ἄττικὴ, ἀχαϊκὴ, δωρικὴ), τοῦ Γ. Χατζιδάκη (ἀνατολικὴ ἢ ἰωνικὴ, ἀχαϊκὴ, βορειοδυτικὴ ἢ δωρικὴ, ἀνάμεικτες), τοῦ C. D. Buck, τὴν ὁποία, σὲ γενικὲς γραμμὲς, ἀκολουθεῖ καὶ τὸ σχολικὸ βιβλίο. Στὴν ταξινόμηση αὐτὴ, τὴν ὁποία ἀκολουθοῦν ὄλο καὶ περισσότεροι ἐπιστήμονες, λαμβάνονται ὑπόψη περισσότερο τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα παρὰ τὰ ἱστοριοαρχαιολογικὰ (βλ. C. D. Buck, Greek Dialects, Boston ³1965).

- Διδακτικὴ ὁδηγία α'

Γιὰ τὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχαίων διαλέκτων βλ. Ὁδηγίες διδασκαλίας (νὰ παραλειφθοῦν, ἐφόσον θὰ δυσκολέψουν τοὺς μαθητές). Σὲ περίπτωσι πού θὰ διδαχτοῦν, ὅπως δῆποτε δὲ θὰ ἀπαιτήσουμε ἀπομνημόνευσή τους ἀπὸ τοὺς μαθητές. Τὰ παραδείγματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐξηγοῦνται γενικὰ στὸ βιβλίο. Στὸ μάθημα μποροῦμε νὰ εἴμαστε ἀκόμα πιὸ ἐπεξηγηματικοί, π.χ. μήτηρ₃ = μητέρα.

● Διδακτική οδηγία β'

Για τὰ ἀρχαῖα κείμενα βλ. Ὅδηγίες διδασκαλίας. Δὲ θὰ διδάσκονται συστηματικά, ἀλλὰ εἴτε στὸ σχολεῖο ἐφόσον ἔχουμε διαθέσιμο χρόνο εἴτε στὸ σπίτι θὰ ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιὰ ἄσκηση καὶ ἐμπέδωση, νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἐπισημαίνουν τὶς ὁμοιότητες καὶ τὶς διαφορὲς τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἐλληνικῆς. Ἔτσι σὲ μιὰ ἄσκηση τοῦ εἴδους αὐτοῦ πάνω στὸ κείμενο τοῦ Θουκυδίδη «Ὁ ἔπαινος τῶν προγόνων» οἱ μαθητὲς μποροῦν νὰ σημειώσουν τὰ ἀκόλουθα :

A) Ὅμοιότητες

Φωνητικές - Μορφολογικές : *ἀπό, μέχρι, τῶν προγόνων, καί, τῆς μνήμης, αὐτῆς, αὐτοί, ἐκεῖνοι, ἄξιοι, ἐπαίνου, μᾶλλον, οἱ πατέρες, μάλιστα* κ.ἄ.

Φραστικές - Συντακτικές : *καὶ πρόπον δὲ ἅμα* — καὶ συγχρόνως ταιριαστό, *οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες* — οἱ ἴδιοι διαρκῶς κατοικώντας, *μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδωσαν* — μέχρι τώρα ἐλεύθερη μὲ τὴν ἀνδρεία τους τὴν παρέδωσαν, *καὶ ἐκεῖνοί τε ἄξιοι ἐπαίνου* — καὶ ἐκεῖνοι βέβαια εἶναι ἄξιοι τοῦ ἐπαίνου μας, *ἡμῖν τοῖς νῦν προσκατέλιπον* — σ' ἐμᾶς τοὺς τωρινούς τὴν κληροδότησαν, *οἱ νῦν ἔτι ὄντες* — ὅσοι εἴμαστε ἀκόμη, *ἐν τῇ καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ* — σὲ ὠριμὴ ἡλικία, *καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην* — καὶ γιὰ τὸν πόλεμο καὶ γιὰ τὴν εἰρήνη κ.ἄ.

Λεξιλογικές : *προγόνων, πρῶτον, δίκαιον, τὴν τιμὴν, ἐλευθέραν, παρέδωσαν* κ.ἄ.

B) Διαφορὲς

Φωνητικές - Μορφολογικές : *πρῶτον - πρῶτα, δίκαιον - δίκαιο, τὴν τιμὴν - τὴν τιμῆ, τὴν χώραν - τῆ χώρα, παρέδωσαν - παρέδωσαν, ἐλευθέραν - ἐλεύθερη, ἡμῖν - (σ') ἐμᾶς* κ.ἄ.

Φραστικές - Συντακτικές : *τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι* — νὰ τοὺς δίνεται ἢ τιμὴ νὰ μνημονεύονται, *διαδοχῇ τῶν ἐπιγυνομένων* — ἢ μιὰ γενιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, *κτησάμενοι γὰρ* — γιὰτὶ ἀπόκτησαν... καὶ... κ.ἄ.

Λεξιλογικές : ἄρξομαι - θὰ ἀρχίσω, οἱ αὐτοὶ - οἱ ἴδιοι, αἰεὶ - διαρκῶς,
(μέχρι) τοῦδε - (μέχρι) τώρα, τὰ πλείω - τὰ ἐπιπλέον κ.ἄ.

III. Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

● Διδακτικὴ ὁδηγία

Τὸ κεφάλαιό πρέπει νὰ διδαχτεῖ πολὺ προσεκτικὰ καὶ νὰ ἀφομοιωθεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιὰτὶ ἀναφέρεται σὲ μιὰ περίοδο κρίσιμη γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς γλώσσας μας. Ἔτσι, χωρὶς νὰ ζητοῦμε ἀπομνημόνευση, θὰ ἐπιμείνουμε στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς, ποὺ ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα γνωρίσματα τῆς νέας μας γλώσσας. Ἐπίσης οἱ ἀναφορές μας στὰ κείμενα θὰ εἶναι πιὸ συστηματικὲς καὶ πιὸ ἐπίμονες.

2. Πηγές

● Μετάφραση τῶν Ο'.

Ἡ μετάφραση τῶν ἱερῶν κειμένων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν ἀναγκαία, γιὰτὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξάνδρειας εἶχαν χάσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ γνώση τῆς ἑβραϊκῆς. Γενικὰ πιστεύεται ὅτι ἡ Πεντάτευχος μεταφράστηκε τὸν 3. αἰ. π.Χ. καὶ ἀκολούθησαν τὰ ὑπόλοιπα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέσα στὰ ἐπόμενα ἑκατὸ χρόνια.

● παρατηρήσεις τῶν γραμματικῶν τῆς ἐποχῆς.

Πρόκειται βέβαια γιὰ τοὺς ἀπτικιστὲς γραμματικούς, ὅπως ἦταν ὁ Πάμφιλος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (1. αἰ. μ.Χ.), ὁ Μοίρης, ὁ Φρύνιχος, ὁ Πολυδεύκης ἀπὸ τὴ Ναύκρατη (2. αἰ. μ.Χ.) κ.ἄ. (βλ. καὶ σελ. 50 τῆς «Ἐπιτομῆς») τὸ κεφ. Ἀπτικισμός).

3. Χαρακτηριστικὰ

● Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ ἓνα σύστημα 5 πτώσεων.

Εἶναι γνωστὸ βέβαια ὅτι ἡ ἰνδοευρωπαϊκὴ εἶχε 8 πτώσεις : ὀνομαστική, γενική, δοτική, αἰτιατική, κλητική, τοπική, ἀφαιρετική, ὀργανική.

- παρατηροῦμε κάποιο διαφορισμὸ στὰ *Εὐαγγέλια*.

Στὸ παράδειγμα τοῦ βιβλίου μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα :

φράσεις ἀπὸ τὸ Ματθαῖο καὶ Μάρκο	γίνονται στὸ Λουκὰ
↓	↓
— τὸ κοράσιον	ἡ παῖς, ἔγχειρε
— ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε	ἀπὸ τοῦ νῦν
— τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη ἄνωθεν ἕως κάτω εἰς δύο	τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη μέσον
— οὐ μὴ ἀφεθῆ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθῳ	οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὧδε

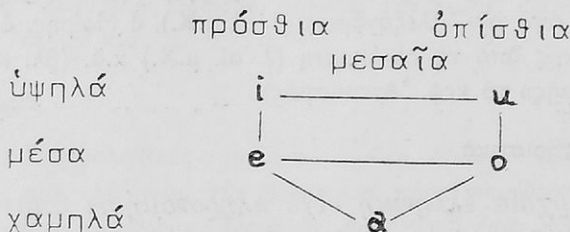
Ὁ Λουκὰς ἐπίσης ἐξελληνίζει τὸ λεξιλόγιο. Ἔτσι ἀντικαθιστᾷ τὸ λατ. *κεντυρίων* μὲ τὸ ἑλλ. *ἐκατοντάρχης*, τὸ λατ. *μόδιος* μὲ τὸ ἑλλ. *σκεῦος*, τὸ λατ. *τίτλος* μὲ τὸ ἑλλ. *ἐπιγραφή*, τὸ ἑβραϊκὸ *ἀμὴν* μὲ τὸ ἑλλ. *ἀληθῶς* κ.ἄ.

IV. Ἡ ΔΗΜΩΔΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΓΛΩΣΣΑ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

Τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς βυζαντινῆς γλώσσας

- *Τὸ φωνηεντικὸ σύστημα παίρνει τὴ σημερινὴ μορφή του.*

Ὁ ποιοτικὸς χαρακτηρισμὸς τῶν νεοελληνικῶν φωνηέντων δικαιολογεῖ τὸ σχηματισμὸ τοῦ τριγώνου :

- *ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερα στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ.*

Σὲ μερικὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, π.χ. τὰ νοτιοανατολικά (δωδεκαησιακά, κυπριακά κ.ἄ.), τὰ δύο ὅμοια σύμφωνα προφέρονται, π.χ.

νόμφη, πεθθερός, τῆβ βασίλισσαν. Γι' αὐτὸ τὰ ἰδιώματα αὐτὰ ὀνομάζονται διπλωτικά.

- τὸ ἐνεστωτικὸ καὶ τὸ ἀοριστικὸ, ὅπως καὶ στὰ νέα ἑλληνικά.

Βλ. Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, ΟΕΔΒ, σελ. 176, 178 καὶ 184.

- καταλήξεις τοῦ ῥήματος ὅπως -ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται (π.χ. ἀγωνιέσαι, πουλιέται).

Τὸ πουλιέται εἶχε γραφεῖ ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία: *πωλεῖται* → *πουλιέται*.

- Ἡ σύνταξη γίνεται πρὸ παρατακτικὴ καὶ ἡ γλῶσσα πρὸ ἀναλυτικὴ.

Κλασικὸ παράδειγμα ἀναλυτικῆς γλῶσσας ἀναφέρεται συνήθως ἡ νεότερη κινεζικὴ ἢ καλύτερα ἡ βιετναμικὴ, ὅπου σχεδὸν κάθε λέξη ἀποτελεῖ ἓνα μόρφημα (ἐλάχιστη σημασιολογικὴ μονάδα), ἐνῶ παράδειγμα γλῶσσας ἐξαιρετικὰ συνθετικῆς ἀποτελεῖ ἡ ἐσκιμωικὴ, στὴν ὁποία διάφορα μορφήματα ἐνώνονται σὲ μιὰ λέξη.

- ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα ἀπὸ τὶς δυτικοευρωπαϊκὰς γλῶσσες.

Οἱ ξένες γλῶσσες εἴτε πῆραν αὐτούσιες λέξεις τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως *στοχαστικός, σύγχρονος, συγχρονισμός, λωβός, ἰερατικός, δορυφόρος* κ.ἄ., εἴτε ἔπλασαν νέες λέξεις ἀπὸ στοιχεῖα (προθέματα, ἐπιθήματα, συνθετικὰ μέρη) ποὺ πῆραν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ, ὅπως *ἀδενοπάθεια, ἰδεολόγος, μεγαλομανής, τριγωνομετρία* κ.ἄ.

Νεοελληνικὲς διάλεκτοι

- Γιὰ τὴν κατάταξη τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνικὴ γραμματικὴ, τ. Α' Ἱστορικὴ εἰσαγωγή, Ἀθήνα 1938, σελ. 67 - 68, ὅπου ἀναφέρονται ὅλες οἱ κατατάξεις ποὺ ἔχουν γίνῃ ὡς τώρα.

- *ἄλλα νεοελληνικά ιδιώματα ἀλλοίωσαν σοβαρὰ εἴτε τὰ φωνήεντα (βόρεια) εἴτε τὰ σύμφωνα (νοτιοανατολικά).*

Παραδείγματα

βόρεια : οὐ *λύκους*, *χαίριτι*, *κ' βαλάου* κ.ἄ.

νοτιοανατολικά : *ἀερφός* (ἄδερφός), *κάεσαι* (κάθεσαι), *ἀλίμονον* (ἀλίμων), *κομμάθια* (κομμάτια) κ.ἄ.

Ἡ νεοελληνική κοινὴ

- *τὴν ἀπόλυτη ὁμοιογένεια τῆς λαϊκῆς δημοτικῆς τοῦ Ψυχάρη* (βλ. καὶ σελ. 59 κέξ. τῆς «Ἐπιτομῆς»).

Πρόχειρη βιβλιογραφία ἔργων τοῦ Ψυχάρη :

Τὸ ταξίδι μου, α' ἔκδ. 1888, β' 1905, γ' 1926.

Ρόδα καὶ μήλα, τ. Α' 1902, Β' 1903, Γ' 1906, Δ' 1907, Ε' μέρ. α' 1908, μέρ. β' 1909.

Μεγάλη ρωμαϊκὴ ἐπιστημονικὴ γραμματικὴ, Α' 1929, Β' 1935.

V. Η ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

I. Ἀττικισμὸς

- *οἱ ἀττικιστὲς συγγραφεῖς δίνουν συχνὰ συμβουλὲς στοὺς συγχρόνους τους.*

Ἡ στάση αὐτὴ τῶν ἀττικιστῶν εἶναι καθαρὰ ρυθμιστικὴ, γιὰ τὴ θεωροῦν μιὰ γραμματικὴ γλῶσσα τοῦ παρελθόντος (τὴν παλιὰ ἀττικὴ διάλεκτο), μὴ ὁμιλούμενη πιά, ὡς γλῶσσα ἄξια γιὰ υἰοθέτηση, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπόψη τὴ γλωσσικὴ κατάστασι τῆς ἐποχῆς. Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν ἀττικιστὴ Φρύνιχο :

Ἐκτοτε κατὰ μηδένα τρόπον εἴπησ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου.

Λιθάριον πάνυ φυλάττου λέγειν, λιθίδιον δέ.

Ἐπιπρωπῶλης· τοῦθ' οἱ ἀγοραῖοι λέγουσιν, οἱ δὲ πεπαιδευμένοι ὀπρωρῶνης, ὡς καὶ Δημοσθένης.

Ξύστραν μὴ λέγε, ἀλλὰ στλεγγίδα.

Μαμμόθρεπτον μὴ λέγε, τηθελαδοῦν δέ.

Πάντοτε μὴ λέγε, ἀλλ' ἐκάστοτε καὶ διὰ παντός.

Βαθμὸς ἰακὸν [= ἰωνικό, ἀπὸ τὸ ἰὰς] διὰ τοῦ θ, διὰ τοῦ σ ἀπτικόν, βασμός.

- ὡς κριτήριο ὀρθῆς χρήσης θεωρεῖται τὸ ἂν μιὰ λέξη ἢ ἕνας τύπος βρῖσκεται στὰ κείμενα τῶν ἀπτικῶν συγγραφέων.

Ἡ παράδοση (πβ. Ἰωνικό I de) μνημονεύει τὸν Οὐλπιανὸν τὸν Τύριο, «ποῦ ἡ πνευματικὴ του ὑπαρξὴ ἐξαντλιοῦταν στὸ πρόβλημα ἂν μαρτυρεῖται ἡ ὄχι στοὺς Ἰωνικοὺς μιὰ κάποια λέξη (*κεῖται ἢ οὐ κεῖται*)» (A. Lesky, Ἰστ. τῆς ἀρχ. ἑλλ. λογοτεχνίας, μετ. Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 1126). Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖο ἔμεινε γνωστός (*τοῦ κυρίου διασημότερον*) ἦταν *Κειτούκειτος*.

3. Ἡ καθαρεύουσα

- ὑπῆρξαν καὶ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποίησαν ἀρκετὰ ἀπλὴ γλώσσα.

Μερικὰ δείγματα τῆς γλώσσας τους :

«Ἀνίσως συγκρίνομεν ὅλες τῆς Εὐρώπης τὲς πρωτότυπες καὶ παράγωγες γλώσσες, εὐρίσκομεν ὅτι, θεωρώντας τὸ πρᾶγμα ἀπαθέστερον, ἢ τωρινὴ ἑλληνικὴ γλώσσα, τὴν ὁποῖαν κοινῶς λαλοῦμεν, εἶναι συντομότερη καὶ ὁμαλότερη ὄλων τῶν λοιπῶν· καὶ προστούτοις τόσον πλοῦσιας φύσεως, ὥστ' ἂν μόνον δοθεῖ ἡ ἰδέα τοῦ πράγματος, εὐθὺς καὶ ἡ λέξις τῆς σαφέστατα σχηματίζεται· δὲν εἶν' ὅμως παράξενον, ἂν τὸ πλῆθος ὀλίγες ἔχει λέξεις· αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔνδειαν καὶ στενότητα τῆς γλώσσας του ἀλλ' ἀπὸ τὲς ὀλίγες ἰδέες του· ὅθεν ὡς πρὸς αὐτὲς ἔχει αὐταρκέστατες λέξεις· αὐτὸ ποτὲ οὔτε γεωμετρικὰ οὔτε φυσικὰ οὔτε μεταφυσικὰ φαντάζεται· ὅθεν οὔτ' ἔχει τὲς λέξεις των [...]

Τέτοια εἶναι, ὦ Ἕλληνες, ἡ γλώσσα μας, κἂν πολλοὶ δοκησίσοφοι ἀκρίτως τὴν διαβάλλουν ὡς βάρβαρην· καὶ τοῦτο, διατὶ δὲν ὁμοιάζει τὴν γλώσσαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ Πλάτωνος...» (Ἰ. Χριστόπουλος, 1805).

«Φηλε! προσκηνο. Ελαβα ενα γραμα σου σε γλοσα τετια, οπου ουδε κρενετε πουθενα, ουδε μιλιετε ουδε μιληθηκε ποτε· κε δε θα καταλαβενα τη εγραφες, αν αφτην την ψεφτικη γλοσα δεν την ηχα μαθη τορα κε τριαντα χρονια στο προληπτηκο βασηλιο, ης το οπηο πραγματα εσθητα δεν ηνε, παρα μοναχα της φαντασιας καθαρα ηνορατα· κε αν, φηλε μου! αφτα τα ηνορατα τα εβλεπαν ανθρωπη με λογηκο ακανονηστο κε στον ηπνο τους ηποφερονταν, αλα τα βλεπουν, αν καλολογαριαης, ανθρωπη οπου τους λεν γραματησμενους κε φοτησμενους με το φως της φηλοσοφης, κε τουτο δα ηνε οπου δεν ηποφερετε κε οπου ανθρωπος φηλολογος κε λογηκος να το πηστεψη δεν ηνε βολετο...» (Γ. Βηλαράς, 1821).

«Θέλεις νά ὀμιλήσουμε γιὰ τὴ γλώσσα· μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλώσσα; Ἐκείνη ἄρχισε νά πατεῖ τὰ κεφάλια τὰ τούρκικα, τούτη θέλει πατήσῃ ὀγλήγορα τὰ σοφολογιοτατίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμένες καὶ οἱ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νά γυρίσουν ὀπίσω [...]

Ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία; ἐσύ, ὅπου ἔχεις ἀλυσωμένον τὸν νοῦν σου ἀπὸ ὄσες περισπωμένες ἐγράφησαν, ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς Ὀρθογραφίας ἕως τώρα, ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἐλευθερία; Εἶδαμε τὸ ὄφελος ὅπου ἐκάμετε μὲ τὰ φῶτα σας εἰς τὴν ἐπανάσταση τῆς Ἑλλάδας· ἀκούσαμε ποιητάδες ἀνόητους, ποὺ ἤθελαν νά ἀθανατίσουν τοὺς Ἥρωες καὶ οἱ παινεμένοι Ἥρωες δὲν ἐκαταλάβαιναν λέξη· ἀκούσαμε πεζοὺς σκοτεινόμυαλους, οἱ ὅποιοι ἐπροσπαθοῦσαν νά ἀνάψουν φλόγα πολέμου εἰς τὸν λαό, καὶ ἀρχινοῦσαν μὲ τὴ λέξη *Προτροπή* [...] ὦ Σοφολογιότατοι! αὐτὰ εἶναι τὰ μαθήματα, ὅπου τοὺς δίνετε, καὶ θέλετε νά τοὺς φωτίσετε! τόσο κάνει νά τοὺς φωτίσετε καὶ μὲ μία φύχτα στάχτη στὰ μάτια!» (Δ. Σολωμός, 1824).

- *Οἱ ἀρχαῖστὲς ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ ὀμιλούμενη γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους εἶναι χυδαία καὶ βάρβαρη.*

... Ἴδου μερικὰ ἀποσπάσματα :

«[...] προβαίνει πολὺς ὁ βαρβαρισμὸς καὶ μέγας. Καίνολεξίαι

πονηραὶ καὶ παρακεκομμένα, χύδην εἰσβάλλουσαι, παρωθοῦσι τὰς ἀρχαίας καὶ γνησίας ὀνομασίας. Νέα νέων πραγμάτων ὀνόματα βαρβαρόπλαστα καὶ μιὰρὰ καταισχύνουσι τὴν Ἑλληνικὴν πορφύραν» (Κ. Οἰκονόμος, 1835).

«Τῶν κιβδήλων λέξεων [...] αἱ μὲν πάντῃ βάρβαροι πρέπει παντελῶς ν' ἀποσκυβαλίζωνται, αἱ δ' ἄλλαι νὰ καθαίρωνται διορθούμεναι ὅσον ἔνεστι κατὰ τινὰς στερεωτέρους καὶ ὑγιεστεροὺς ὀρθοεπειίας καὶ καλλιεπειίας κανόνας λαμβανομένους μετὰ πολλῆς περινοίας ἐκ τῆς ἀπτικῆς μάλιστα διαλέκτου [...]» (Κ. Κόντος, 1862).

«Βαίνομεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καθαρίζομεν, ἐξευγενίζομεν τὴν ὑπὸ τῶν αἰώνων τῆς δουλείας, καὶ ἀγνοίας καταστραφεῖσαν θεϊαν ἡμῶν φωνήν» (Κλ. Ραγκαβῆς, 1877).

- ἡ προσπάθεια γιὰ τὸν ἐξελληνισμό τοῦ λεξιλογίου πέτυχε σὲ μεγάλο βαθμό.

Σὲ περιπτώσεις ποὺ ἡ ξένη λέξη δὲν ἀποδόθηκε εὐστοχα στὰ ἑλληνικὰ ἔμεινε ἡ ξένη λέξη, π.χ.

ἡ ξένη λέξη	ποὺ ἀποδόθηκε μὲ τὴ λέξη	ἔμεινε
↓	↓	↓
radiophonie	ἀκτινοφωνία	ραδιοφωνία
passe-partout	παντανοίκτης ἢ ἀντίρροπτρον	πασπαρτοῦ
baromètre	βαρεογνώμων (κ.ἄ.)	βαρόμετρο
passerelle	δοκογέφυρα	πασαρέλα
statistique	πολιτειογραφία (κ.ἄ.)	στατιστικὴ
κ.ἄ.		

- ἀρκετὲς ξένες λέξεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἑλληνικές.

Γιὰ νὰ ἀντικατασταθεῖ μιὰ ξένη λέξη ἀπὸ ἑλληνικὴ πρέπει, κοντὰ στὶς ἄλλες προϋποθέσεις (ὀρθὴ ἀπόδοση στὰ ἑλληνικά, εὐχρηστὴ νεοελληνικὴ λέξη κ.ἄ.), ἡ ξένη λέξη νὰ μὴ χρησιμοποιοεῖται μὲ ἰδιαίτερη σημασιολογικὴ φόρτιση, συχνότητα, ἐπιμονὴ κτλ., π.χ. fétichisme — φετιχισμός (καὶ ὄχι παταϊκισμός), communiste — κομμουνιστής (καὶ ὄχι κοινωνιστής), table d' hôte — ταμπλντότ (καὶ ὄχι ὁμοτροπέζα) κ.ἄ.

- *Διδακτική οδηγία*

Τὰ κείμενα τῆς καθαρεύουσας, ἀρχαΐζουσας καὶ ἀπλῆς, καλὸ εἶναι νὰ τὰ διαβάσουν μὲ προσοχὴ οἱ μαθητές, γιὰ νὰ ἔρθουν σὲ μιὰ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὴν καθαρεύουσα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

1. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

- *κηρύττουν τὴν «ἀναξωσποίησιν» τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὴν «ἀνάστασίν» της.*

Ὡς μοναδικὸ παράδειγμα λαοῦ ποῦ ἐπανέφερε στὴ ζωὴ μιὰ παλαιότερη γλῶσσα ἀναφέρεται συνήθως ὁ Ἰσραηλιτικός. Λένε, συγκεκριμένα, ὅτι στὸ σημερινὸ Ἰσραὴλ χρησιμοποιοῦνται —μὲ ἀρκετὴ ἐλαστικότητα ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὰ ὀρθὸ τύπο— ὡς γλῶσσα ἐπικοινωνίας ἢ βιβλικὴ ἑβραϊκὴ. Αὐτὸ εἶναι σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ οἱ δύο περιπτώσεις, ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἑβραϊκὴ, —παρὰ τίς κάποιες ὁμοιότητές τους (μεγάλῃ ἱστορικῇ παράδοσιν, ἔξαρσιν τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου κτλ.)— ἔχουν καὶ σημαντικὰς διαφορὰς, ὅπως π.χ. τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ, ἂν καὶ ἔπαψε νὰ χρησιμοποιεῖται στὸν προφορικὸ λόγον, διατηρήθηκε στὸ γραπτόν, κι ἔτσι ὁ λαὸς δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἰκανότητα νὰ τὴ μιλάει. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ προϋπόθεσιν αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε στὴν περίπτωσιν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ποῦ ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴ εἶχε ὀλοτέλα ξεχαστεῖ ἀπὸ τὴν ὀλότητα σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων.

- *Ἀντίθετα ὁ μεγάλος γλωσσολόγος Γεώργιος Χατζιδάκης παρατηρεῖ [...]*

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ στάσιν τοῦ Χατζιδάκη ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸ ὑπῆρξε ἀντιφατικὴ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὑποστήριζε ὅτι «εἶναι ψευδῆς καὶ ἡ πολλὰκις ὑπὸ πολλῶν πρεσβευομένη περὶ τῆς δημῶδους γνώμη, καθ' ἣν ἀδύνατον νὰ γένηται ποτὲ αὐτῆς χρῆσις. Ἡ θεωρία περὶ τῆς εὐγενείας τῶν ἀρχαίων τύπων καὶ τῆς εὐτελείας τῶν νέων εἶναι ἀξιολύπητος πλάνη». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως δεχόταν ὅτι «ἐφ' ὅσον δὲν θὰ κατορθωθῇ νὰ γνωσθῇ ἀκριβῶς καὶ νὰ γράφηται ὅπως δὴ-

ποτε ἀμιγῆς ἢ δημοτικῆ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἀξιώσεις νὰ ἀναλάβῃ τὰ βαρύτερα καὶ σπουδαιότερα καθήκοντα, ὅποια πᾶσα γλῶσσα ἔχει νὰ ἐκτελῇ». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρέπεμψε στὸ ἀόριστο μέλλον τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, καὶ ἀργότερα συντάχθηκε μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς καθαρῆουσας καὶ ἀντέδρασε μὲ πάθος στὴν ἰδέα νὰ καθιερωθεῖ ἡ δημοτικῆ στὸ γραπτὸ λόγο.

● *Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐμφανίζεται τὸ γλωσσικὸ κήρυγμα τοῦ Γιάννη Ψυχάρη.*

Παραθέτουμε ἓνα δεῖγμα τῆς γλώσσας καὶ τοῦ γλωσσικοῦ προγράμματος τοῦ Ψυχάρη ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Τὸ ταξίδι μου» :

«Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμᾷ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἓνας εἶναι ὁ ἀγώνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ πάτρης . . . πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα. Ἕνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράγματα· νὰ μεγαλώσῃ τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἄμα δείξῃ πὼς ξέρεῖ τί ἀξίζει ἡ δημοτικὴ του γλῶσσα κι ἅμα δὲν ντρέπεται γι' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, βλέπουμε πὼς τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὄχι μόνο τὰ φυσικὰ, μὰ καὶ τὰ νοερά του σύνορα. Γι' ἀφτὰ τὰ σύνορα πολεμῶ . . . Δικὴ μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτιασα γλῶσσα, γιὰτὶ πλάστης δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν κοινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα δὲν ἔχη πιὰ λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπ' τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Ἔτσι κάμανε ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου· ἔτσι θὰ κάμουμε καὶ ἐμεῖς. Μοῦ φαίνεται πὼς πρώτη φορά, σ' ἀφτὸ τὸ βιβλίο, γράφηκε μὲ κάποια σειρὰ κ' ἐνότητα ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα νὰ τὴ γράψω κανονικά, νὰ φυλάξω τοὺς νόμους τῆς, νὰ προσέξω στὴ φωνολογία, στὴ μορφολογία, στὸ τυπικὸ καὶ στὴ σύνταξη τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς».

● *Ὁ Τριανταφυλλίδης [. . .] μετὰ τὸν Ψυχάρη πρωτοστάτησε στὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ.*

Βιβλιογραφία τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη γιὰ τὸ γλωσσικὸ :

Ὁ Τριανταφυλλίδης ἔγραψε πολλὰς μελέτες γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

(βλ. "Απαντα τόμ. 4ος, 5ος, 6ος και 7ος), από τις οποίες μνημονεύουμε τις ακόλουθες :

- Τα Εὐαγγέλια και ὁ ἀπτικισμὸς (τ. 4ος),
- Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς (τ. 4ος),
- Δημοτικισμὸς — "Ἐνα γράμμα στοὺς δασκάλους μας (τ. 5ος),
- Σταθμοὶ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας (τ. 5ος),
- Ἡ σημερινὴ θέση τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος στὴν Ἑλλάδα (τ. 5ος).

● *στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ὅπου μπῆκε ἡ δημοτικὴ [...] γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1917.*

Μὲ τὸ Διάταγμα 2585 τῆς 11 Μαΐου 1917 τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Θεσσαλονίκης. Στὸ ἄρθρο 5 παρ. γ' λέει ἀνάμεσα στ' ἄλλα : «Τὰ διὰ τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα ἀναγνωστικά, ὡς και τὰ βιβλία τῶν ἀριθμητικῶν ἀσκήσεων διὰ τὴν Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξιν τῶν αὐτῶν σχολείων, ὀφείλουσι νὰ εἶναι γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν ὀμιλουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ ἢ ἰδιωτισμοῦ» (βλ. πρόχειρα Α. Δημαρᾶ, Ἡ μεταρρύθμιση ποὺ δὲν ἐγίνε, τ. 2ος Ἀθήνα 1974, σελ. 121).

2. Ἡ ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας

● *Ἡ προφορὰ και ἡ φωνητικὴ μορφή [...] μένουں περι-
που οἱ ἴδιες.*

Τὰ παραδείγματα ποὺ μνημονεύονται στὸ διδακτικὸ βιβλίο (λόγος, ἡμέρα) ἐπιβεβαιώνουں με ἀκρίβεια τὴ λέξη «περίπου», γιατί πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ προφορὰ τοῦ γ (= [g] στὰ ἀρχαῖα) ἀλλάζει ὅπως και ἡ προφορὰ τοῦ η (= [ē] στὰ ἀρχαῖα) και τῆς δασείας. Παραδείγματα λέξεων ποὺ διατηροῦں ἀκριβῶς τὴν ἴδια προφορὰ εἶναι : *καλός, κακός, μέσα, μέσος, ταρσός, πράσινος* κ.τ.τ.

● *Οἱ περισσότεροι γραμματικοὶ τύποι διατηροῦνται περι-
που οἱ ἴδιοι και σήμερα.*

Ἡ σημασία τους μπορεῖ νὰ ἔχει ἀλλάξει, π.χ. *αὐτός* (= «ἴδιος») στὰ ἀρχαῖα, *ἄλλος* (= «διαφορετικός») στὰ ἀρχαῖα.

- βασική θέση παίρνει ή αιτιατική και αυτή ρυθμίζει πια και την ονομαστική.

Ο κυρίαρχος ρόλος της αιτιατικής φαίνεται ιδίως από περιπτώσεις καθώς

αίτ. τήν νύκτα → όνομ. ή νύκτα (άρχ. όνομ. ή νύξ),

αίτ. τόν πατέρα → όνομ. ό πατέρας (άρχ. όνομ. ό πατήρ)

(πβ. και σελ. 29 της «Επιτομής»).

3. Η σημασία της επικράτησης της νεοελληνικής κοινής σήμερα

- Ἀξιοσημείωτη ὑπῆρξε ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση τοῦ 1964.

Πβ. τὸ ἄρθρο 5 τοῦ Ν.Δ. 4379/1964 :

«1. Ἡ συντεταγμένη καὶ ἄνευ ιδιωματισμῶν δημοτική, ὡς ἔχει διαμορφωθῆ εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους, χρησιμοποιεῖται ἐλευθέρως εἰς τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικὸν λόγον ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας καὶ τοὺς διδασκομένους εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδύσεως, ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι καὶ τῆς ἀνωτάτης.

2. Ἡ δημοτικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν βιβλίων του. Οἱ μαθηταὶ τῶν δύο τελευταίων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀναγινώσκουν περικοπὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων καὶ κείμενα τῆς καθαρουόσης ἀπλῶς διὰ νὰ ἐξοικειώνωνται πρὸς αὐτά.

3. Γραμματικὴ καὶ σύνταξις τῆς καθαρουόσης διδάσκονται εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ λύκειον, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς ὅσας τάξεις ἡ ἀρχαία γλῶσσα διδάσκεται. Ἐκ παραλλήλου οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων τῆς δευτεροβαθμίου ἐκπαιδύσεως συμπληρώνουν καὶ συστηματοποιοῦν τὰς γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς γνώσεις των εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δημοτικῆς, ἔχοντες ὡς πρότυπα κείμενα Νεοελλήνων συγγραφέων διακρινόμενα διὰ τὴν λογοτεχνικὴν ἀξίαν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῆς γλώσσης των.»

● *Ἡ τερματισμὸς τῆς τεχνητῆς διγλωσσίας.*

Αὐτὸ γίνεται μὲ τὸ Νόμο 309/1976, ὁ ὁποῖος στὸ ἄρθρο 2 λέει τὰ ἀκόλουθα :

«1. Γλῶσσα διδασκαλίας, ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ γλῶσσα τῶν διδακτικῶν βιβλίων εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1976 - 1977 ἡ νεοελληνική.

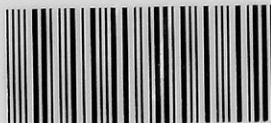
2. Ὡς νεοελληνικὴ γλῶσσα νοεῖται ἡ διαμορφωθεῖσα εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους δημοτικὴ, συντεταγμένη, ἄνευ ἰδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων.»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Ὁδηγίες διδασκαλίας τοῦ μαθήματος	3
Προεισαγωγικὴ σημείωση	5
Εἰσαγωγή	8
Οἱ ἀρχές τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας	9
Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διάλεκτοι. Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος	9
Ἡ ἑλληνιστικὴ κοινὴ	11
Ἡ δημῶδης βυζαντινὴ γλῶσσα. Νεοελληνικὲς διάλεκτοι. Νεοελληνικὴ κοινὴ	14
Ἡ καθαρεύουσα	18
Ἐπίμετρο	

ΑΝΕΜΟΧΩΡΗΤΑ

Ο πρώτος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο δεύτερος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο τρίτος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο τέταρτος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο πέμπτος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο έκτος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο έβδομος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο ογδόος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο εννιάοστος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.
Ο δέκατος όμιλος των μαθητών
παραμένει στην τάξη.

024000018046

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ: ΛΕΥΤΕΡΗ ΡΗΓΑ
Γερανού 13 — Αθήνα — Τηλ. 5249.792

